bejde, 58 år gammel. Hans sidste opgave var kulisserne til Johan Ludvig Heibergs stykke *"Fata Morgana"*. I 1897 afholdt hans enke en auktion over godt 100 efterladte dekorationsskitser og teatertegninger, som indbragte 4.300 kr., hvad der i dag svarer til ca. ½ mio. kr. Flora Viberg levede i øvrigt indtil 1930.

25 år på den post i Det kgl. Teater er i sig selv en bedrift. I nyere tid har kunstnere som Svend Johansen og Helge Refn indlagt sig umistelig ære som scenografer og teatermalere. Güllich fortjener at nævnes på linje med dem, fordi hans arbejder på den tid var lige så nyskabende. Han spændte meget vidt, når han både skulle dække *"Aida"* i Egyptisk sceneri og *"Vildanden"* i Norsk og det var netop hans evne til at ramme alle stilarter, der bidrog til hans berømmelse. Hetsch nævner med begejstring desuden hans lysegrønne bøge-lunde, hans månebelyste skov i *"En skærsommernatsdrøm"* og hans solgyldne agre i *"Et folkesagn"*.

Heldigvis er hans arbejder ikke gået tabt. Teatermuseet råder over en righoldig samling at hans dekorationsskitser og man kan fordybe sig yderligere i kunstnerens liv via hans breve, som også findes dér.

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives

Kapitel 4

Indvandrerne

Rothschild, Meyer og Goldschmidt

De danske jøders historie er meget kompleks og denne korte beretning udgør derfor kun en lille flig af, hvad der let kunne blive til et 12-binds værk.

Jøderne kom til Danmark i bølger, fordrevet fra andre lande i Europa. De første vi hører om, dukkede op i begyndelsen af 1600tallet. Når de valgte Danmark, var det fordi landet fra tid til anden tilbød dem et frirum, hvor de kunne beholde deres religion og drive erhverv. Før vi forfalder til selvglæde, skal det understreges at jøderne langt op i 1800tallet blev mødt med krav og restriktioner langt skrappere end nutidens indvandringspolitik. Deres erhvervsudøvelse var stærkt begrænset og de måtte i starten ikke eje jord og kunne ikke optages i byernes håndværkslav.

Johannes Senns' (1780-1861) gengivelse af en Københavnsk gadesælger. Alle samtidige ville genkende sælgeren som jøde. Fra "Klædedragter i København", 1806-8.

De var oftest involveret i handel og deraf afledte finansielle discipliner – valuta, veksler, finansiering samt befragtning og skibsfart, eller i aktiviteter, der ikke allerede fandtes inden for rigets grænser, så som tobaksspinderi og bomuldstrykkeri. Hambro-familien, der hed Levy før den blev adlet i Danmark og endte som et stort bankhus i London, er et af de kendte eksempler herpå. Melchior familiens handels og rederiforretninger et andet.

Jødernes adgang til Danmark mødte mange forhindringer. De måtte dokumentere, at de var i stand til at forsørge sig selv og i visse tilfælde blev de kun lukket ind, hvis de ville overtage forsørgelsesforpligtelserne for herboende jødiske enker og uforsørgede

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives

børn. Vores indvandringspolitik var således også den gang drevet af egennyttige interesser. Dertil kom, at når jøderne først var kommet ind i landet, blev de udsat for mobning, grænsende til forfølgelse. Det kom til en egentlig pogrom i 1819, som dog hurtigt blev slået ned, men herom senere. Helt frem til 2. verdenskrig blev der offentligt gjort grin med jøderne – først og fremmest ud fra en påstået pengegriskhed. De blev karikeret med sjove hatte, langt hår, krumme næser og et sprog (Jiddisch), der var en blanding af dansk, tysk og hebraisk.

Undervejs måtte de overveje, hvor meget af deres medbragte gods – religion og sædvaner, de kunne og turde beholde. Langt de fleste familier valgte hen ad vejen at opgive den mosaiske tro og at integrere sig som kristne eller ateister og gifte sig med ikke-jøder. Det var en tung proces, som strakte sig over generationer og splittede familier og venner.

Caroline Meyer (1825-1906)

Carl Lochers mor hed Caroline Meyer (Meier)og var nr. 13 af Isak Meyer og Frederikke Levin Rothschilds 15 børn. Hun voksede op i Vordingborg, hvor faren drev købmandshandel med trælast, im- og eksport samt befragtning i en købmandsgård, der lå ved torvet ned mod stranden. Skråt over for farens gård drev også Aron Meyer Goldschmidt købmandsforretning med bryggeri, brænderi og landbrug. Familierne var nært beslægtet. Arons kone, Lea Levin Rothschild var Frederikkes søster.

Caroline kom til verden i 1825. Hendes fætter, Meïr Aron Goldschmidt var født i 1819 som søn af Aron og Lea, samme år som de skamfulde jødeforfølgelser fandt sted i Danmark. Jødepogromerne kulminerede i København i september 1819, men bredte sig som ringe i vandet til provinsen, også til Vordingborg.

Meïr, som lå i Lea's mave, mens det skete, gengav i sine *"Livs Erindringer og Resultater"* fra 1877 denne beretning fra episoden: *"Omegnens bønder mødte med sække, som de ved plyndring ville fylde, når det blev mørkt; men så længe det var dag, købte de rigeligt og betalte uden at prutte. Da det begyndte at mørkne lukkede fader huset og gik med moder og mig ufødte over til min vældige onkel. Fader, onkel og hans ældste søn væbnede sig hver med en økse og stillede sig i døren til det inderste værelse og ventede. Der blev ikke vekslet andre ord end, at onkel, da der lød et brøl, sagde til sin kone, min moders søster (Carolines mor) "De skal ikke røre sømmen på din kjole, så længe der er en blodsdråbe i mig!" – "Det ved jeg, Isak" svarede hun. Nu hørtes bulderet af de kommende; men straks efter kunne også høres, at der foregik noget uventet: Det var byfogeden, der ved at komme i rød kjole i spidsen for sine to politibetjente, og under råbet "I kongens navn!"- slå om sig med sin spanskrørsstok splittede hele skaren. Og så var alt forbi. Med påfaldende hast udslettedes hvert spor af fejden; borgerfolkene kom de næste dage med lige så venlige ansigter som*

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives

Forfatteren Meir Aron Goldschmidt.

forhen. Fader troede uden videre alle forsikringer, hvorimod moder ofte sagde senere, at hun aldrig kunne glemme, hvad hun havde set i ansigterne ".

Meïr giver følgende signalement af Carolines far: *"en høj, kæmpestærk mand, der i sin ungdom var indkommen fra Tyskland. Han talte meget rent dansk, med undtagelse af, at når han blev vred, sagde han: "Den unde turdne mig", men hans vrede var aldrig højrøstet; der var en afmålt ro over ham og tillige en mærkbar, smilende elskværdighed."* Meïr har i øvrigt brugt onklen som person-model i flere af sine bøger, bl.a. købmand Bamberger i "*En Jøde*" og købmanden i *"I min Onkels Hus"*.

Caroline og Meïr's fælles morfar, Israel Levin (1756-1826), gift med Sara Pincus, havde i 1780 fået borgerbrev i Roskilde som købmand. Jøderne havde siden 1814 haft borgerret i Danmark, men blev pålagt at antage et familienavn. Israel valgte at opkalde sig efter Roskilde, fortysket til Rothschild. Det har været diskuteret om Roskilde-jøderne var ophav til den berømte bankierfamilie af samme navn. De fleste historikere hælder dog til, at den tyske gren tog sit navn efter en gade i Frankfurts jødegetto – "Zum rothen Schild".

Hvad der end er op og ned på denne historie, så genoptog en af Carolines brødre, Benjamin Meyer, morens familienavn Rothschild og slog sig ned i London som diamanthandler, hvor han klarede sig godt. Meïr besøgte ham i 1861 og igen et par år senere. Carl Locher har også besøgt ham, men nogen varig forbindelse kom der ikke ud af det. Jeg har desværre ikke fundet mere om hans skæbne, men der gemmer sig måske en god historie.

Et senere skud på stammen er den danske ekspressionistiske maler og grafiker Henri Rothschild (1931-92), der via sin far, Thorvald Rothschild, også stammede fra Roskilde-jøderne.

Det vil føre for vidt i denne sammenhæng at spore, hvad der skete med alle Carolines andre 13 søskende. Nogle af pigerne blev godt gift og skiftede dermed navn. De fleste af børnene har sikkert mange efterkommere blandt os i dag. Det kan man jo tænke over, når man møder en Meyer.

Meyer

Som det ses af dette afsnits persongalleri, går for- og efternavne igen. Det

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives

skyldtes især, at de ortodokse jøder kun giftede sig inden for deres egen kreds og i 1700- og begyndelsen af 1800tallet var der ikke så mange at vælge imellem. Når en familie som Isak Meyer's fik 15 børn, blev man med ægteskaber hurtigt beslægtet med de andre jødiske familier i landet. Det havde både fordele og ulemper. Blandt fordelene var et økonomisk sammenhold kombineret med en effektiv udveksling af informationer til gavn for handel og finansiering. Til de negative sider sporedes en vis indavl, som gav sig udslag i sygdom og barnløshed. Folketællingen fra 1845 oplyser, at der da var ca. 3.000 jøder i Danmark.

Familienavnet Meyer har flere oprindelser. I de jødiske slægter er det udledt af hebraisk Meïr, der betyder lys, men hos mange tyske slægter kommer ordet af "meyer" eller "meier", der betyder værkfører og findes i mange konstellationer f.eks. Hüttemeier. Navnet kan også været udledt af "mejer" = en, der høster korn. I Danmark er navnet almindeligt. Nogle familier kan spores tilbage til jødisk oprindelse, men mange har været kristne, lige så længe de har været i Danmark. Flere præsteslægter bærer navnet. Før retskrivningens gennemførsel stavede man et navn, som man opfattede det. Derfor findes navnet Meyer i gengivelser som Mayer, Meier m.fl. selv om det er samme slægt.

De fleste tidligt indvandrede jødefamilier var såkaldte sefardiske jøder, der kom fra Spanien, hvor de fra omkring 1500 blev forfulgt af inkvisitionen og fordelte sig rundt om i Europa. Siden fulgte jøder fra Polen, Rusland og de russiske provinser. Chr. IV. var interesseret i at få driftige jøder til Danmark og tilbød dem fra 1622 ophold i Glückstadt, der dengang var en nyoprettet dansk grænseby ved Elben. Andre kom til Danmark via Altona, der ligeledes var en grænseby oprettet for at konkurrere med Hamborg.

En særlig rolle spillede Fredericia, der i 1682 under Chr. V. fik religionsfrihed for at tiltrække udenlandsk arbejdskraft til fæstningen og dermed blev et fristed for jøder. *"Desligeste maa en Synagoge bevilgis for Jøder, som sig der vil nedsætte"* hed det i privilegierne. Den første jøde, der fik borgerskab i Fredricia, var Abraham Jacobsøn Levi, der kom fra Hamborg. Han fik borgerskab som tobaksspinder i 1675 og 4 år senere stødte hans bror Moses til.

Først med forordningen af 1814 kom der nogenlunde ordnede forhold for Jøderne, der formelt fik borgerskab på linje med landets øvrige borgere. To forhold spillede ind på forordningen. For det første en taknemmelighed mod jødiske finansfolk, der havde hjulpet landet igennem statsbankerotten i 1813 og dernæst, at den norske forfatning, der blev vedtaget efter afståelsen af Norge i 1814, forbød ophold af jøder i landet. De norske jøder måtte derfor søge ned til Danmark.

Goldschmidt

Goldschmidt'erne har en længere historie i Danmark. Stamfaren, Meyer

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives

Goldschmidt der døde i 1736, kom til Danmark i 1684 og blev udnævnt til hofjuvelér i 1699 under kong Frederik IV. Goldschmidt'erne har sat sig mange spor i Danmark. De fleste kan endnu huske stormagasinet Crome & Goldschmidt og familien er og har været store ejendomsbesiddere. Dagbladet Politikens markante chefredaktør Tøger Seidenfaden var en Goldschmidt på mødrene side. Lad os i denne beretning koncentrere os om forfatteren Meïr Goldschmidt, der er en uvurderlig kilde til jødernes forhold i 1800tallet. Han var selv et eksempel på de spændinger, der opstod mellem familierne.

Hverken hans egen eller onklens familie var strengt ortodokse, tvært imod beskriver han, at onkel Isak tog stærk afstand fra jødedommen. *"Hos os var ingen jødedom i huset, men en stadig, hemmelig sukken efter, at den kunne være; derovre* (hos Carolines forældre) *var jødedommen ej alene til stede, men betragtedes som latterlig, undtagen i et sildigt øjeblik, da det gjaldt noget, da døden kom …".* Meïrs familie valgte alligevel at sende ham i skole i København, hvor han som 6årig blev indkvarteret hos en anden onkel, den ortodokse Heyman Joseph Levin gift med mosteren, Jette Goldschmidt. Den nye familie var til gengæld stærkt religiøs og unge Meïr fik indpodet alle den mosaiske tros skikke og ritualer.

Endnu en Goldschmidt krydsede Carl Lochers veje. Meïrs lillesøster, Esther født i 1824, giftede sig med skibsfører Martin Kleinsorg fra Næstved. Deres søn, Max Kleinsorg (1866-1914), blev en anset raderer og kobbertrykker i København, hvor han blandt andet trykkede flere af Carls raderinger. En anden tråd peger fremad via Jette Goldschmidts barnebarn, Henriette Levin, der var gift med ejeren af porcelænsfabrikken Bing & Grøndahl, Harald Bing, under hvis ledelse Axel og Jo Hahn Locher skulle udøve deres kunst. Jo Hahn Locher lavede broderimønstre til Henriette.

Meïrs far opgav købmandsforretningen i Vordingborg efter en brand og købte sig i stedet et mindre landbrug i Valby. Også det opgav han efter nogle år og forudså derfor ikke industrialiseringen med Carlsberg Bryggerierne, F.L. Smith & Co., og etableringen af Nordisk Films studier, hvor Jens Locher slog sine folder i 1927/28.

I et tilbageblik husker Meîr den lykkelige barndom i Vordingborg, hvor han flere gange vendte tilbage, efter at han var blevet student. *"det, der i denne periode, i mit 5. -6. år dybest og inderligst beskæftigede mit sind, noget man ganske sikkert vil le ad: jeg var forelsket. … Hvilken rigdom af følelser, når kredsen sang "Munken går i Enge" og hun valgte mig!".* Emnet for hans stormende forelskelse kan næppe være andre end hans kusine, Carolines 3 år ældre søster Esther, som han gik på æblerov sammen med. Hun blev dog ikke hans livsledsagerske, for han giftede sig med en skipperdatter fra Tårnby, Johanne Marie Sonne.

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives

Meyer og Locher

Da Caroline Meyer giftede sig med Carl Lochers far, Jens Thilsen Locher, der var kristen malersvend fra Flensborg, fortæller familieoverleveringen, at begge familier følte det som en mesalliance og ingen rykkede til familiens hjælp i København, da Jens døde meget tidligt og efterlod Caroline uforsørget med tre børn. Der er dog nogle hændelser i Carl Lochers liv, som viser, at han fik hjælp af det jødiske netværk. Første gang vi hører om det, er da Caroline går op til en af datidens store forretningsmænd, grosserer og skibsreder Moses Melchior. Hun får ham til at købe et billede af Carl og får Carl ud at sejle med et af Melchiors skibe.

Anden, tredje og fjerde gang Carl trækker på netværket, er da han sponseres af sin kusine, der er gift med en anden af samtidens jødiske magnater, Philip Heyman. Kusinen er datter af en af Carolines søstre, gift med Wulff Philip Heymann. Heyman finansierer Carls første ophold på Skagen og bidrager samtidig til Carls undervisning i maleri hos Holger Drachmann. Heyman skaffede Carl en bolig i København og købte senere flere af hans billeder. Philip Heyman stod lidt i skyggen af samtidens forretnings-matador. C. F. Tietgen. Sammen opbyggede de Tuborg Bryggerierne i Hellerup, der desuden blev et industrikompleks med glasværk, svovlsyre- og gødningsfabrikation. Heyman var desuden storkøbmand med eksport af kød og smør og import af sukker og rom fra Dansk Vestindien.

Carl gik imidlertid forgæves med ansøgning om støtte hos et andet familiemedlem, købmanden Hartvig Salomon Dessau (1854-1920), der var gift med Anna Meyer, og søn af Carls kusine Paula Heymann. Da Carl senere var blevet en anerkendt maler og Hartvig gerne ville i kontakt med ham, fortæller familien, at Carl ikke ville kendes ved ham.

Carl giftede sig som bekendt med Anna Maria Güllich, datter af en jødisk Hattemager, men Carl bekendte sig til folkekirken, var frimurer og havde altid en stor billedbibel liggende, opslået på fortællingerne fra Det gamle Testamente. Med det store islæt af jødiske gener, havde flere af hans børn imidlertid kufferten liggende pakket under sengen, da tyskerne begyndte klapjagten på de danske jøder i 1943, men de fik til alt held ikke brug for den.

Dette materiale er ophavsretsligt beskyttet og må ikke videregives